

Bataafse muntslag voor Kaap de Goede Hoop

Emile BOEREE

Samenvatting –Tot nu toe werd ervan uitgegaan dat er maximaal honderdduizend gulden aan zilveren en koperen munten gemaakt zijn voor Kaap de Goede Hoop ten tijde van de Bataafse Republiek. Het Departement van Financiën van de Bataafse Republiek bestelde in 1802 voor f 20.000 aan duiten in Enkhuizen die direct nodig waren voor de Kaap. Aan zilvergeld werd vervolgens totaal f 121.855 $\frac{7}{16}$ geslagen. Daarnaast werd er ook nog voor f 2.730 aan kopergeld aangemunt. In totaal is voor een bedrag van f 144.585 $\frac{7}{16}$ aan munten geslagen voor Kaap de Goede Hoop. De slagaantallen zijn berekend. Niet al het geld heeft gerouleerd in Kaap de Goede Hoop, het grootste deel is doorgestuurd naar Batavia en een deel bleef in Enkhuizen.

Summary –Until now, it was assumed that a maximum of one hundred thousand guilders in silver and copper coins were made for the Cape of Good Hope during the Batavian Republic. In 1802, the Department of Finance in the Batavian Republic ordered f 20,000 worth of doits in Enkhuizen, which were needed immediately for the Cape. A total of f 121,855 $\frac{7}{16}$ in silver money was subsequently minted. In addition, f 2,730 worth of copper money was produced. A total of f 144,585 $\frac{7}{16}$ worth of coins was minted for the Cape of Good Hope. Mintage figures are determined. Most of the coins were forwarded to Batavia and a part remained in Enkhuizen.

WELKE MUNTSOORTEN VOOR KAAP DE GOEDE HOOP zijn er in Enkhuizen geslagen ten tijde van de Bataafse Republiek? In dit artikel toon ik aan dat het om duiten en scheepjesguldens gaat. De scheepjesguldens wekten mijn nieuwsgierigheid door het gemis aan slagaantallen. Zou het mogelijk zijn deze slagaantallen te achterhalen? Velen schreven over de scheepjesguldens maar ik kwam er gaandeweg achter dat het bijna nooit duidelijk was hoe alles echt is gegaan. Vaak ging men ervan uit dat er maximaal honderdduizend gulden aan zilveren en koperen munten gemaakt is. Ook maakte de heer Spronk eens een leesfout die iedereen overgenomen heeft.¹ In dit artikel wil ik dit rechtzetten en antwoord geven op deze vragen.

Kaap de Goede Hoop

De Noordelijke Nederlanden hadden zich in 1581 afgescheiden van Spanje en vormden uiteindelijk de onafhankelijke Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie (“VOC”) opgericht. Lange tijd gebruikten de schepen van de VOC de Tafelbaai bij Kaap de

¹ Spronk, 1973/1974: 158

Goede Hoop alleen als beschutte ankerplaats. Op de rede werd toen vers drinkwater, wat vlees en eieren aan boord genomen.² De Nederlandse gouverneur Van Riebeeck werd in 1651 door de VOC als opperkoopman aangetrokken om een vaste verversingspost te stichten bij de Kaap. Hij stichtte in 1652 de eerste Europese nederzetting in zuidelijk Afrika.³ Bij Kaap de Goede Hoop liet hij ook een fort bouwen aan de voet van de Tafelberg.

*Fries van de toegangspoort van Kasteel de Goede Hoop in Kaapstad
(Foto: Boeree)*

Deze Kaapnederzetting was niet bedoeld als handelspost maar vooral als verversingsstation.⁴ Het werd de verplichte stopplaats, ingesteld door de Heren XVII, voor verversing en bevoorradings van VOC-schepen.⁵ Dit gold zowel voor de heen- als de terugreis. De VOC liet daar vrijburgers toe die zich als boeren konden vestigen. De Kaap-bevolking nam snel toe door immigranten die uit compagnie dienst traden. Slaafgemaakten werden door de VOC uit Madagaskar gehaald en door compagnie-dienaren uit Azië meegenomen.

² Akveld, Jacobs & De Bruijn, 2002: 62

³ Verbist, 2010: 4

⁴ Gaastra, 2009: 87

⁵ *Ibid.*: 116

De Europese gemeenschap breidde op natuurlijke wijze ook vanzelf uit als enig gebied van de VOC.⁶ Gestaag groeide de agrarische nederzetting aan de Kaap uit tot een kolonie.⁷ De meeste schepen bleven ongeveer vier weken bij de Kaap liggen op de heenreis van de Republiek naar Azië.⁸ Kaap de Goede Hoop maakte deel uit van een wijdvertakt Nederlands handelsnetwerk, met Batavia als centraal knooppunt.⁹ Vanuit alle hoeken van Azië werden goederen naar Batavia verscheept. De regering in Batavia liet de aangevoerde goederen, na overslag in Batavia met een retourvloot van soms wel tien schepen tegelijk, via Kaap de Goede Hoop naar de Republiek zenden.

Omdat de Kaap een vaste bevoorradingsplaats was van de VOC, circuleerden daar munten die door de VOC-schepen uit de Republiek waren meegenomen. Commissaris-generaal van het Bataafse gouvernement De Mist trof bij aankomst, eind december 1802, onder andere muntstukken als dukatons, drie-guldenstukken, daalders, guldens, schellingen en dubbele stuivers aan.¹⁰

Na vier zeeoorlogen met Engeland ging het niet goed met de VOC. Vanaf 1781 werd er geen winst meer gemaakt. Op 20 mei 1784, na de Vierde Engels-Nederlandse Oorlog, tekenden ambassadeur Brantsen van de Republiek en de Britse gezant Fitzherbert het vredesverdrag in Parijs.¹¹ De Franse zeeheld, admiraal De Suffren, had Kaap de Goede Hoop voor de Republiek behouden.¹² In 1789 vond in Frankrijk de Franse Revolutie plaats. De Fransen waren zeer te spreken over hun revolutie en wilden de nieuwe ideeën uitdragen over heel Europa, met vele oorlogen tot gevolg. Ze veroverden het halve Europese continent en er waren plannen om Engeland aan te vallen.¹³ In 1792 ontstond de Franse Republiek en in december 1794 trokken Franse troepen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden binnen. Dit leidde in januari 1795 tot de Bataafse Revolutie en de oprichting van de Bataafse Republiek. Stadhouder Willem V was vlak daarvoor naar Engeland gevlucht. De Republiek werd toen een vazalstaat van Frankrijk.¹⁴ Naar aanleiding van de uitgevaardigde proclamatie van 7 februari 1795 door de voormalige stadhouder werden alle Nederlandse nederzettingen in de Oost door de Britten bezet om te voorkomen dat ze in Franse handen zouden vallen.¹⁵ Een Britse vloot, onder leiding van generaal Craig, werd vervolgens naar de toen onder Franse invloed staande Kaap gestuurd om de

⁶ *Ibid.*: 94

⁷ Passon, 2011 *Muntkoerier* 7/8

⁸ Akveld, Jacobs & De Bruijn, 2002: 17

⁹ *Ibid.*: 18

¹⁰ Engelbrecht, 1987: 25

¹¹ Koene, 2013: 126

¹² *Ibid.*

¹³ Verbist, 2010: 2

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Lingem, 1985: 93

voormalige stadhouder Willem V te helpen zijn Kaap veilig te stellen.¹⁶ Die liet de lokale bestuurders van Kaap de Goede Hoop vragen de Britten als vrienden te beschouwen.¹⁷ Kaapcommandant Sluysken zag de Britten echter niet als vrienden en organiseerde een klein leger. Op 7 augustus 1795 vond de Slag om Muizenberg plaats. De Britse overmacht was te groot. De Britten namen het bestuur van de Kaap over.¹⁸ Zo kwam er een einde aan het VOC-bestuur na anderhalve eeuw. De financieel verlieslijdende VOC ging dat jaar failliet. Al op 30 juni 1799 werd de administratie van de Groote Geldkamer te Batavia overgenomen door opperkoopman Hartmann.¹⁹ Het octrooi van de VOC liep op 31 december 1799 af en werd niet verlengd.²⁰ De regering van de Bataafse Republiek besloot de VOC te nationaliseren. Hiermee hoopte men nog iets van de failliete boedel te redden en de belangen van de Republiek in Indië veilig te stellen tegen de oprukkende Engelsen.²¹ Op 15 mei 1800 werd de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements gevormd.²² De aanmuntingen voor rekening van de VOC eindigden en die van de Bataafse Republiek vingen aan.²³ Het bestuur van de behouden kolonies kwam in handen van de regering van de Bataafse Republiek.²⁴ Op 1 april 1802 sloten Frankrijk en Groot-Brittannië de Vrede van Amiens. Hierbij werd bepaald dat de Bataafse Republiek vrijwel alle bezette overzeese gebiedsdelen terug zou krijgen.²⁵ De Mist wilde daarom ook in 1802 direct de geplande munthervorming doorvoeren in het Kaapgebied. Hij bestelde voor de Kaap f 100.000 aan muntgeld.²⁶ Er mocht maximaal voor dit bedrag, in één keer, aan zilver worden uitgevoerd i.v.m. mogelijke schommelingen op de edelmetaalmarkt door een schaarste aan zilver.²⁷ De opdracht was voor rekening van de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements.²⁸ De Mist vertrok op 5 augustus 1802 naar Kaap de Goede Hoop met het linesschip *Bato* van de rede van Texel.²⁹ De *Bato* behoorde tot de grootste klasse linesschepen die men in de Republiek gebouwd had.³⁰ Dit schip werd begeleid door een eskader van twee andere linesschepen, twee fregatten en drie brikken onder bevel van schout-bij-nacht Dekker.³¹ De Mist arriveerde op 23 december 1802

¹⁶ Bucknill, 1931: 132

¹⁷ Verbist, 2010: 5

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Scholten, 1951: 66

²⁰ Gaastra, 2009: 179

²¹ Van Beek, 1985: 151

²² Gaastra, 2009: 179

²³ Scholten, 1951: 66

²⁴ Besier, 1886: 15

²⁵ Vinkenborg, 1959: 31

²⁶ Engelbrecht, 1987: 25

²⁷ Van der Kemp, 1915: 263

²⁸ Passon, 2011: 6

²⁹ Ruijter, 2015: 14

³⁰ *Ibid.*: 4

³¹ *Ibid.*: 14

bij Kaap de Goede Hoop met de bedoeling het bestuur van de Britten over te nemen en gouverneur-generaal Janssen te installeren.³² Hij had de kisten en vaten met muntstukken, die dat jaar in de Republiek speciaal voor gebruik in het Kaapgebied geslagen waren, meegebracht.³³ De volgende dag werd hij met groot militair vertoon ontvangen. Daarna nam hij zijn intrek op het kasteel waar hij de hoge ambtenaren, predikanten en aanzienlijke burgers ontving. De Britse bezettingstroepen bleken nog niet te zijn vertrokken en hij achtte het niet wenselijk de kisten en vaten met munten te ontschepen.³⁴ Het Britse bestuur was nog actief en weigerde ook de invoer van de munten.³⁵ Daarom besloot De Mist dit geld door te sturen naar Indië waar ook een schaarste aan muntgeld was ontstaan.³⁶ De Britse aftocht van de Kaap verliep stroef. Schout-bij-nacht Dekker wilde hier niet op wachten en vertrok na de ontschepping van de troepen, zonder het lineschip *Bato*, naar Oost-Indië.³⁷ Op 10 april 1803, zes dagen na de andere schepen, bereikte ook het lineschip *Bato* de rede van Batavia.³⁸ De scheepjesguldens, en zijn onderdelen met de afbeelding van een onder vol zeil naar rechts varende driemaster met het opschrift **INDIÆ BATAVORUM**, waren oorspronkelijk alleen voor Kaap de Goede Hoop geslagen.

*Links het schip Staaten-Generaal, later omgedoopt naar Bato,
door E. Hoogerheyden (Foto: Wikimedia Commons)*

³² Molhuysen, 1918: 992

³³ Van der Kemp, 1915: 263

³⁴ Scholten, 1951: 66

³⁵ Van der Kemp, 1915: 263

³⁶ Vinkenborg, 1959: 31

³⁷ Ruijter, 2015: 14

³⁸ *Ibid.*: 14

Teruggave van de Kaap aan de Bataafse Republiek gebeurde pas tegen het einde van februari 1803. De Mist kon op 1 maart het bestuur aanvaarden.³⁹ Ondertussen was de nederzetting aan de Tafelberg zo gegroeid dat de Bataafse bewindhebbers het de status van kolonie gaven.⁴⁰ Er woonden ongeveer 60.000 mensen. In april verbood De Mist de invoer en aankoop van slaafgemaakten.⁴¹ Een paar maanden later ontving De Mist een geldkist uit de Republiek met f 14.976 aan muntstukken. De inhoud bestond uit halve, kwart, achtste en zestiende guldens.⁴² De inhoud van een eenvoudige houten geldkist woog doorgaans 100 á 150 kg.⁴³ Omdat f 14.976 onvoldoende was voor de geldbehoefte van de Kaap, werden deze munten nog niet in omloop gebracht.⁴⁴ De Vrede van Amiens hield niet lang stand en spoedig waren Groot-Brittannië en Frankrijk weer in oorlog. De Britten waren nu zelf ook geïnteresseerd in de strategische Kaap. Begin januari 1806 zeilden 63 Britse schepen de Tafelbaai in.⁴⁵ Op 6 januari 1806 landde een Britse troepenmacht in de buurt van Kaapstad. De Kaap bood wederom weerstand maar was opnieuw niet opgewassen tegen de Britse overmacht. Het leger van de Kaapkolonie werd verslagen bij de Slag van Blaauwberg. Na de capitulatie werd op 10 januari 1806 een vredesakkoord getekend. Het gebied bleef Brits tot de onafhankelijkheid van Zuid-Afrika in 1961.

Muntslag op verzoek van de VOC

Ver voor de Bataafse tijd, in 1723, besloten de VOC-bewindvoerders speciale VOC-duiten te laten slaan omdat kleingeld schaars werd in Oost-Indië.⁴⁶ In Indië was lokaal kleingeld in omloop zoals cash-munten uit China en pitjes uit Japan en Java. Eerder al werden Hollandse duiten op verzoek van de bewindvoerders naar Indië verzonden. Deze werden door het koersverschil met een verdubbeling van de waarde in Oost-Indië uitgegeven. Dit leidde tevens tot een invoer van duiten uit de Republiek via de bemanningen van de VOC-schepen. Deze aanvoer werd als geldsmokkel beschouwd.⁴⁷ Mede daarom besloten de bewindvoerders munten te laten slaan speciaal voor de VOC. Deze duiten droegen het VOC-embleem of -monogram om de smokkel tegen te gaan. In 1726 sloegen Holland en Zeeland de eerste duiten met het VOC-monogram op de ene zijde en het provinciewapen op de andere.⁴⁸ Na verloop van tijd werden deze

³⁹ Molhuysen, 1918: 992

⁴⁰ Verbist, 2010: 6

⁴¹ Van der Chijs, 1895: 618

⁴² Engelbrecht, 1987: 26

⁴³ Pol, 1989: 23

⁴⁴ Engelbrecht, 1987: 26

⁴⁵ Verbist, 2010: 6

⁴⁶ Netcher & Van der Chijs, 1863: 60

⁴⁷ *Ibid.*: 61

⁴⁸ Scholten, 1951: 44

duiten ook geslagen in West-Friesland, Gelderland en Utrecht. De koers ervan lag in Azië 100% hoger. De in Azië ontvangen duiten werden in eerste instantie geboekt voor de in de Republiek gangbare waarde. Pas op het moment dat zij uitgegeven werden verscheen hun hogere waarde in de boeken. Op 16 april 1731 werd toestemming gegeven om uit één mark koper 78 à 79 VOC-duiten te slaan, wat neerkomt op een massa van ongeveer 3,13 gram per duit.⁴⁹ De in de Republiek circulerende duit moest ca. 3,24 gram wegen.⁵⁰ De bewindvoerders van de VOC vroegen in 1748 ook om halve duiten. Later, in 1771, werd het aantal iets verhoogd naar 160 in het pond.⁵¹ Dat vertegenwoordigde een waarde gelijk aan één gulden in de Republiek. Het Hof en de Rekenkamer maakten geen bezwaar. Ze erkenden dat de muntslag voor de VOC hen eigenlijk niet aanging. Kopergeld was fiduciair geld, de waarde was niet afhankelijk van het daarin aanwezige metaal. Het gewicht van de munt deed er dus minder toe. Daarnaast was de koperen muntproductie, ook van duiten die niet voor de VOC waren, niet onderhevig aan strenge controlemaatregelen omdat deze was vrijgesteld van de sleischat.⁵² Omdat het koper niet in de muntbus werd opgenomen zijn er weinig productiecijfers.⁵³ De VOC-duiten werden verpakt in zakken van f 10, dat zijn 1.600 duiten per zak.⁵⁴ De massa lag tussen de 2,8 en 3,2 gram. Holland, West-Friesland en Utrecht maakten de zwaarste duiten en Gelderland sloeg duiten met een massa van ongeveer 2,8 gram.⁵⁵ De muntproductie voor de VOC-Kamers werd meestal ondergebracht bij de munthuizen in het eigen gewest.

Tijdens de Bataafse Republiek werden nog steeds duiten met het VOC-monogram geproduceerd, ook al was de VOC in 1799 opgeheven. Zo zijn er in 1802 in Enkhuizen VOC-duiten geslagen.⁵⁶ Deze duiten waren besteld door de Amsterdamse fabrikant De Heus, gevolmachtigde van de Aziatische Raad.⁵⁷ Vanaf 1802 was De Heus persoonlijk betrokken bij de levering van duiten voor uitvoer naar Indië, waarbij hij namens de Aziatische Raad de onderhandelingen met de betrokken muntmeesters voerde en de opdrachten plaatste. De muntplaatjes werden tevens door zijn eigen bedrijf geleverd.⁵⁸ Ook zijn er dat jaar duiten van het VOC-type vervaardigd in Harderwijk en Dordrecht.⁵⁹

⁴⁹ Purmer, 1998: 168

⁵⁰ Pannekeet, 2009: 392

⁵¹ Purmer, 1998: 168

⁵² *Id.*, 1995: 343

⁵³ *Id.*, 1998: 169

⁵⁴ Pol, 1985: 74

⁵⁵ Purmer, 1998: 170

⁵⁶ Moquette, 1908: 192

⁵⁷ Besier, 1886: 17

⁵⁸ Van der Kemp, 1915: 290

⁵⁹ Besier, 1886: 18

De eerste machtiging die de VOC van de Staten-Generaal kreeg om in de Republiek zilveren munten met het VOC-monogram te slaan dateert van 7 oktober 1727.⁶⁰ Het betrof alleen dukatons. Bij de resolutie van 21 december 1785 werd de machtiging uitgebreid tot alle zilveren Nederlandsche standpenningen.⁶¹ Dat waren de drieguldens, guldens en gedeelten daarvan. Daar was bijgevoegd dat de voorschriften van de resolutie van 25 mei 1694 stipt opgevolgd dienden te worden. Deze voorwaarde hield niet alleen in dat het geld in gehalte en gewicht gelijk moest zijn aan de munten die circuleerden in de Republiek, maar ook dat men in de onderdelen niet verder mocht gaan dan tot halve guldens.⁶²

De regering van Kaap de Goede Hoop verzocht echter om kleinere zilveren munten, met name kwart en achtste guldens.⁶³ Op 7 november 1793 vroeg de VOC-Kamer van Amsterdam daarom kleine muntspecie voor het gouvernement van Kaap de Goede Hoop. Dit werd gedaan in verband met het gebrek aan kleine muntspecie en de moeilijkheden met het omrekenen naar dubbele stuivers. Volgens de resolutie van de Staten-Generaal van 31 december 1793 werd gevraagd of de Kaap voorzien mocht worden van halve, kwart en achtste guldens.⁶⁴ Ook verzochten de bewindhebbers van de VOC autorisatie om voor guldens en onderdelen de benodigde stempels te mogen aanmaken die niet voorhanden waren en buiten speciale autorisatie niet mochten worden vervaardigd. De verzoeken werden ingewilligd. De bewindhebbers werden geautoriseerd om kwart en achtste guldens te produceren voor de VOC. Zij deden dit in overleg met Raden en Generaalmeesters van de Munt.

De genoemde munten mochten alleen voor de VOC worden geslagen.⁶⁵ Op de stempels moest het gewone VOC-monogram () gegraveerd worden onder het wapen van de Generaliteit. Of, vanwege de geringe maat, op een zodanig andere manier dat dit monogram goed zou uitkomen.⁶⁶ De Raden en Generaalmeesters van de Munt werden gelast, voor het vervaardigen van de stempels, het nodige te bestellen en verder zorg te dragen dat kwart en achtste guldens alleen voor de VOC gemunt zouden worden.⁶⁷ Een extract van de resolutie werd naar de bewindhebbers gezonden om hen op de hoogte te brengen. Ook kregen alle muntmeesters een extract om broodnijd te voorkomen omdat er weinig werk was. Ondanks de verkregen toestemming om munten te slaan, werd hiervan vooralsnog geen gebruik gemaakt. Bovendien werd de Kaap door de Engelsen bezet.

⁶⁰ Van Loon, 1732: 46

⁶¹ Van der Kemp, 1915: 259

⁶² Schimmel, 1882: 29

⁶³ Van der Kemp, 1915: 261

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*: 262

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

Bestelling van munten voor de Kaap

In verband met het vredestraktaat van Amiens werd op 8 maart 1802 een geheim besluit genomen door het Staatsbewind met betrekking tot de koers van de muntspeciën.⁶⁸ De gulden werd standpenning verklaard aan de Kaap. De koers zou 20% hoger zijn dan binnen de Republiek.⁶⁹ Op 8 april 1802 werd besloten om te gaan munten volgens de resolutie van 31 december 1793: hele, halve, kwart, achtste en zestiende guldens en daarnaast hele en halve koperen duiten. Dit alles samen tot een som van honderdduizend gulden voor betalingen in de Kaapkolonie.⁷⁰ De Mist bestelde voor f 100.000 aan munten.⁷¹ De Raad der Aziatische Bezittingen ging een contract aan met muntmeester Hessel Slijper te Enkhuizen.⁷² Het Departement van Financiën heeft overleg met de muntmeester gehad over een totale aanmunting van f 400.000, waarvan f 120.000 voor Kaap de Goede Hoop en f 280.000 voor Batavia.⁷³ De Raad der Aziatische Bezittingen en het Staatsbewind vatten de voorschriften van 1793 niet zo streng op wat betreft het VOC-monogram, ook omdat de VOC enigszins onverwacht was ontbonden.

De Munt te Enkhuizen

Enige jaren daarvoor werd de West-Friese Munt, op dat moment actief in Enkhuizen, door de Staten van Holland overgenomen. Dit gebeurde op 1 mei 1796 omdat de aanmunting van guldens en handelsmunten enorm terugliep door de belemmerde handel en sterk afgenomen invoer van zilver.⁷⁴ Naast de Munt in Dordrecht werd de Munt in Enkhuizen ook een Hollandse Munt. Muntmeester Slijper moest voortaan een door hemzelf gekozen sterretje aanbrengen op zijn munten ter onderscheid van de Dordtse munten.⁷⁵ Minister Gogel van Financiën van de Bataafse Republiek streefde naar financiële eenheid. Gogel had een speciale belangstelling voor het muntwezen. Hij correspondeerde uitvoerig met de bejaarde Holtzhey, oud-muntmeester in Utrecht en familielid. De moeder van Gogel was een nicht van Holtzhey.⁷⁶ In 1800 sloeg Holtzhey een aantal prototypen van nieuwe Bataafse munten. Deze munten hadden het opschrift “Bataafsch Gemeenebest” en “Een en Onverdeeld Sterk” of “Een en Ondeelbaar Sterk”.⁷⁷

Het aantal munthuizen in de Republiek was al drastisch verminderd van veertien naar zes, maar in de Staatsregeling van 1801 was een bepaling opgenomen dat

⁶⁸ Van der Kemp, 1915: 263

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Engelbrecht, 1987: 25

⁷² Van der Kemp, 1915: 264

⁷³ Spronk, 1973/1974: 159

⁷⁴ Wiese, 1974: 30

⁷⁵ Schulman, 1975: 25

⁷⁶ Postma, 2017: 135

⁷⁷ Schulman, 1975: 110 en 113

er één gemeenschappelijke muntslag voor de hele Republiek moest worden doorgevoerd door de productie in één munthuis te laten plaatsvinden. Productie op grote schaal was voordeliger en uniformiteit van uiterlijk, gewicht en gehalte van de munten zou de garantie zijn voor een stabiel muntwezen.⁷⁸ De Tweede Kamer verwierp dit idee enige maanden later, omdat de centralisatie haar te ver ging. De Hollandse Munt in Enkhuizen bleef hierdoor open.

De Munt te Enkhuizen (Foto: Boeree)

⁷⁸ Postma, 2017: 135

De hoeveelheid munten die Slijper kon afleveren hing af van de grootte van de orders en het aantal orders dat hij bij particulieren, de overheid, de Amsterdamse Wisselbank of de VOC wist binnen te halen. De winst hing af van omzet en goede bedrijfsvoering. Hoe concurrerend hij kon zijn ten opzichte van collega's werd onder meer bepaald door de inkoopprijs van metaal en de bijbehorende vervoerskosten. De prijs kon relatief laag zijn bij goede aanvoermogelijkheden over het water, zoals bij Enkhuizen.⁷⁹ De schepen konden afmeren op een steenworp afstand van het munthuis. Men voer langs de Drommedaris de Oude Haven van Enkhuizen binnen en meerde dan af aan de Noordwestzijde van de haven. Alle goederen konden zo veiliger aan- en afgevoerd worden dan via het wegen-netwerk dat toen nog slecht was en risicovol voor het vervoer van edelmetalen.

Tijdens de vijfde muntbusperiode, van 1 mei 1801 tot en met 16 december 1802, waren onder andere waardijn Pan en essayeur Mol werkzaam in Enkhuizen. Mol was mogelijk eerder griffier van de Munt.⁸⁰ Mol testte als essayeur het gehalte van het goud en zilver.

Als stempelsnijder was Konsé werkzaam voor de muntmeester. Tijdens de productie was het wenselijk dat de muntgezellen altijd door konden munten en niet hoefden te wachten op stempels. Daarom moesten een aantal stempels op voorraad zijn voor de lopende order. De muntstempels braken immers vaak. Bij het snijden van de stempels werden fouten gemaakt en omdat het handwerk was, verschilden de stempels. Van de serie scheepjesgulden zijn heel veel stempelvarianten gevonden. In deze vijfde muntbusperiode waren ongeveer twaalf muntgezellen werkzaam bij de Munt.⁸¹ Deze schroefden de munten met behulp van een schroefpers. Volgens de resolutie van de Staten-Generaal van 3 november 1760 moesten alle zilveren munten die het munthuis verlieten voorzien zijn van een karteling aan de rand.⁸² In het munthuis werden de nieuw geproduceerde munten in zakken gedaan. Na het opzakken gingen de munten in kisten en vaten. In de tijd van de Republiek gingen pasmunten als schellingen, dubbele stuivers en stuivers per *f* 300 in een zak en per 30 zakken in een kist tot 150 kg of 600 mark.⁸³ Dukatons gingen per *f* 600 in een zak, met een mogelijkheid van 22 zakken tot bijna 600 mark. De leeuwendaalders gingen per *f* 400 in 27 zakken, rijksdaalders per *f* 500 in 25 zakken en drieguldenstukken per *f* 600 in 23 zakken. Een mix van zakken kon ook. De scheepjesgulden zouden verpakt geweest kunnen zijn per *f* 600 in 25 zakken per kist. Een geldkist kon maximaal *f* 15.000 aan zilver bevatten. De binnenmaat van een kist van de toenmalige Munt van Enkhuizen, die te zien was in het Westfries Museum, meet 55 bij 29

⁷⁹ Stuurman, 2007: 225

⁸⁰ Scheffers, 2013: 62

⁸¹ *Ibid.*: 79

⁸² Schimmel, 1882: 42

⁸³ Van Dillen, 1925: 883

bij 28 centimeter.⁸⁴ Een andere kist van de toenmalige Munt, in de Westerkerk tegenover het munthuis, meet 52 bij 28,5 bij 27 centimeter. Voor het vervoer over zee werd tegen het schuiven boven de muntzakken turf gebruikt als opvulling in de kisten. Scheepsladingen moesten zeevast vervoerd worden, zowel de inhoud van de kisten als de kisten zelf. De zakken met duiten gingen meestal in vaten, maar werden ook wel vervoerd in kisten. Er gingen 1.600 duiten in een zak. Er gingen twintig zakken in een kist. De kisten konden door twee man met een draagbaar goed verplaatst worden. De kisten, voorzien van meerdere sloten, werden in een hut van de officieren of in de kapiteinshut geplaatst en afgedekt met zeildoek, en daarna omwonden en vastgesjord met touw.⁸⁵ Een vat, daarentegen, vertegenwoordigde vaak een waarde van f 700 en bevatte dus 70 zakken of 112.000 munten.⁸⁶ De inhoud woog dan ongeveer 350 kilogram.⁸⁷

Geldkist van de Enkhuizer Munt uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen (inv.nr. BGE0329) tentoongesteld in het Westfries museum (Foto: Boeree)

⁸⁴ Bruikleen van de Gemeente Enkhuizen (BGE-collectie)

⁸⁵ Gaastra, 2009: 144

⁸⁶ Pol, 1985: 75

⁸⁷ *Id.*, 1989: 23

Opdrachten en machtigingen

De Raad der Aziatische Bezittingen gaf Slijper de opdracht geheel nieuwe stempels te vervaardigen zonder daarvoor een machtiging aan te vragen. De muntmeester werd opgedragen deze stempels voor de gecontracteerde aanmunting te gebruiken. Stempelsnijder Konsé vervaardigde de nieuw ontworpen stempels.⁸⁸ Diverse stempelonderdelen, met name letters, cijfers en kleine ornamenten, werden met opwaartse stempeltjes of ponsoenen ingeslagen in het nog zachte staal van de muntstempels⁸⁹, maar een groot deel van de tuigage en dergelijke werden op de stempels gegraveerd.⁹⁰ Onderdelen van een muntstempel konden hiermee in enkele hamerslagen worden aangebracht.⁹¹ Dit bespaarde de stempelsnijder veel tijd. In het nieuwe ontwerp voor het zilvergeld was het VOC-monogram vervangen door een zeilschip en bij het kopergeld door de waarde-aanduiding ‘5 – $\frac{1}{16}$ G.’ en ‘5 – $\frac{1}{32}$ G.’ en met **INDIÆ BATAV**: op de andere zijde, zoals door De Heus was vastgesteld.⁹² Het schip was geen nieuwe vinding want ook de vertrouwde scheepjesschellingen waren voorzien van een schip. “Geliefd zowel in Indië, als aan de Kaap”, aldus de Raad. Hieruit bleek dat men van plan was die stempels in de toekomst ook te gebruiken voor Oost-Indië. Thesaurier-generaal en essayeur-generaal Poelman gaf Slijper geen toestemming te munten vanwege het eigenmachtige optreden van de Raad der Aziatische Bezittingen bij de verandering van de stempels.⁹³ De bewindhebbers onderonden dezelfde problemen als in 1726, toen zij ook ongeoorloofd de muntstempels aanpasten voor de VOC.⁹⁴ De Raad der Aziatische Bezittingen verdedigde Slijper in een schrijven aan de Thesaurie van 21 april 1802. In de gemotiveerde brief werd aangedrongen de verlangde machtiging te verstrekken. De Thesaurie had niets tegen de verandering op zichzelf maar tegen de manier waarop die tot stand was gekomen. De muntmeester in Enkhuizen mocht slechts overgaan tot het aanmunten onder voorwaarde van handhaving van de Compagnies (VOC-monogram) stempel.

De massa en gehalte moesten overeenkomen met de generaliteitsgulden. In de oude instructie van de Staten-Generaal van 25 mei 1694 stond dat uit één Hollands Trooise mark werks $23\frac{67}{331}$ guldenstukken moesten gaan met een gehalte van 11 penning fijn zilver. De oude massa van de generaliteitsgulden op de volle voet was dus 10,6058 gram met een gehalte van 916,6667 duizendsten, maar de muntmeester had een speling in massa en gehalte. Zou hij de munten op dit gewicht hebben gemaakt dan waren zijn materiaalkosten hoger dan nodig en zijn inkomsten lager. De muntmeestersinstructie stond toe dat de individuele

⁸⁸ Besier, 1886: 16

⁸⁹ Van der Beek, 2011: 5

⁹⁰ Leyten, 1978: 10

⁹¹ Soudijn, 2009: 236

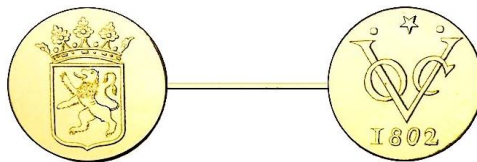
⁹² Besier, 1886: 17

⁹³ Van der Kemp, 1915: 265

⁹⁴ Van Loon, 1732: 40

massa's van de munten enigszins varieerden, maar de massa per partij moest wel correct zijn. Wettelijk toegestaan was – sinds de resolutie van 31 december 1699 – een remedie of tolerantie in het gewicht van één engels en een reductie in het gehalte van 1¼ grein per mark, beide in het voordeel van de muntmeester.⁹⁵ Bij de muntbusopening van 30 en 31 maart 1803 is hiervan ook uitgegaan. In het voor-gedrukte deel van de papieren die zijn ingevuld bij de muntbusopening, staat vermeld dat bij de controle uitgegaan werd van het schrijven en reglement van 24 december 1699. Met de hand is bijgeschreven: “22 $\frac{3}{4}$ gryn zynde conform het Reglement”. Op de uiterste remedie moest de generaliteitsgulden 10,53967 gram wegen en een gehalte hebben van 912,3264 duizendsten.⁹⁶ Het intrinsieke gewicht fijn zilver diende tenminste 200 aas (9,61265 gram) te zijn. Bij de productie van de gulden diende het volle mark werks 5.120 aas te zijn, daar mochten 32 aas vanaf voor de muntmeester. Door dit te delen door 23 $\frac{67}{331}$ stuks krijgen we stukken van 219,28750 aas. Hierop het gehalte op uiterste remedie van 10 penning en 22 $\frac{3}{4}$ grein toegepast, geeft decimaal weergegeven 200,06177 aas fijn zilver per gulden. Dit is meer dan 200 aas. De gulden weegt dan uiteinde-lijk 10,53967 gram.

Op een ander schrijven van het departement van Financiën aan de muntmeesters in verband met een prijsberekening voor duiten, dringend nodig voor Kaap de Goede Hoop, antwoordde alleen de muntmeester van Enkhuizen.⁹⁷ Op 21 april 1802 stelde hij een prijs voor en gaf aan dat er enige tijd nodig was om de Munt in orde te brengen.⁹⁸ Omdat Kaap de Goede Hoop dringend duiten nodig had, is verder niet onderhandeld over de prijs. Het aanbod van de muntmeester om voor f20.000 aan duiten te leveren, werd direct aangenomen.⁹⁹ Omdat de muntmeester niet kon voldoen aan de contractdatum, door nog niet geleverde muntplaatjes, werd De Heus gevraagd de benodigde muntplaatjes te leveren. De Heus heeft mogelijk de opdracht gegeven duiten te slaan met oude aangepaste stemfels met het VOC-monogram omdat de andere muntslag voor de Kaap verdere vertraging opliep door Thesaurier-generaal Poelman.¹⁰⁰

VOC-Duit 1802, Holland, Enkhuizen. Geslagen voor Kaap de Goede Hoop, maar doorgestuurd naar Batavia, Scholten nr. 498. Lithografische afbeeldingen van munten door L.M. Huart (digitaal bewerkt, Boeree)

⁹⁵ Schimmel, 1882: 30

⁹⁶ Van der Kemp, 1915: 272

⁹⁷ *Ibid.*: 289

⁹⁸ *Ibid.*: 289

⁹⁹ *Ibid.*: 289

¹⁰⁰ *Ibid.*: 299

De Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements zag zich nu verplicht een beroep op het Staatsbewind zelf te doen in verband met de nieuwe stemfels.¹⁰¹ De Raad herinnerde eraan dat de resolutie van 1793 toestond om, vanwege het geringe formaat, enigszins anders te mogen graveren als dat beter zou uitkomen. De Raad gaf de muntmeester op 26 april 1802 toestemming maximaal f 100.000 aan zilveren hele, halve, kwart, achtste en zestiende guldens en koperen hele en halve duiten te slaan.¹⁰² Maar op dat moment had de muntmeester nog geen toestemming van het Staatsbewind. Het schrijven aan het Staatsbewind was gedagtekend 28 april 1802. Bijzonder was de wijze waarop het aanbrengen van het schip werd verdedigd, maar het trof doel. Men ging overstag mede omdat de VOC zelf niet meer bestond. Volgens besluit van het Staatsbewind van 6 mei 1802, naar geheim besluit van het Wetgevend Lichaam van het Bataafsche Gemeenebest van 4 mei 1802, was besloten dat het voor Kaap de Goede Hoop te munten zilvergeld voorzien zou worden van het stempel van de Republiek aan de ene zijde en van een schip aan de andere zijde. Dit is in tegenstelling tot wat in de resolutie van 31 december 1793 was bepaald. Daarom staan deze munten nu bekend als scheepjesguldens.¹⁰³ Op verzoek van de Aziatische Raad werd de muntmeester op 10 mei 1802 gemachtigd door de Thesaurier-generaal om het besproken geld te slaan.

De uitvoering van de bestelde munten

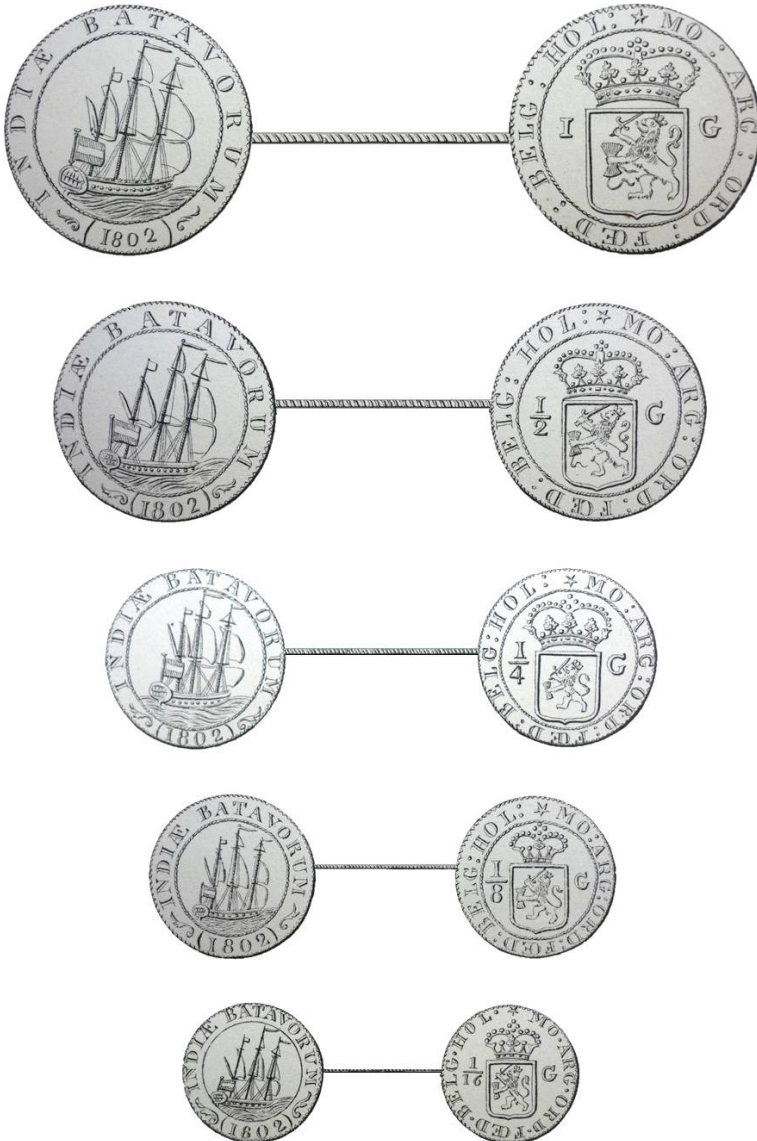
De scheepjesguldens en onderdelen van de eerste levering die zijn doorgestuurd naar Batavia, zijn qua vormgeving niet helemaal gelijk. De guldens en zilveren onderdelen hebben op de voorzijde een spiegelretourschip, een zeilschip met drie masten onder vol zeil naar rechts varende, in het centrum. Om dit schip ligt een cirkel in de vorm van een doorlopende tros, of iets dat daar op lijkt, met daaromheen de tekst **INDLÆ BATAVORUM** en onderaan het jaartal **1802** tussen twee haakjes met aan weerskanten een sierlijke krul of arabesk. **INDLÆ BATAVORUM** stond voor Bataafs Indië. Tegen de rand hebben de munten naar binnen wijzende driehoekjes. Op de keerzijde staat centraal het gekroonde generaliteitswapen met aan weerszijden de gesplitste waarde aanduiding **I – G**, **½ – G**, **¼ – G**, **⅛ – G** en **⅙ – G**. Op de ⅙ gulden na hebben alle munten ook een cirkel in de vorm van een doorlopende tros, of iets dat daar op lijkt, op de keerzijde. De munten hebben als omschrift **MO : ARG : ORD : FÆD : BELG : HOL** : en bovenaan staat een vijfpuntige ster met een punt naar beneden. Het omschrift stond voor **MONETA ARGENTEA ORDINUM FOEDERATI BELGII HOLLANDIA**, *i.e.* Hollandse zilveren munt van de Verenigde Nederlanden. De guldens en halve guldens hebben een generaliteitsleeuw met een staart die naar binnen krult. Bij alle andere munten krult de staart naar buiten. Vanwege de kleine uitvoering van de zestiende gulden staan er geen dubbele

¹⁰¹ Van der Kemp, 1915: 265

¹⁰² *Ibid.*: 265

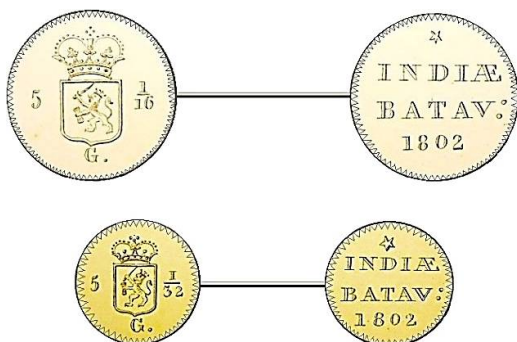
¹⁰³ *Ibid.*: 268

punten maar enkele punten in het omschrift. Tegen de rand hebben de munten op de keerzijde weer naar binnen wijzende driehoekjes. Alle munten zijn voorzien van een kabelrand. De naar binnen wijzende driehoekjes op voor- en keerzijde, zijn vaak moeilijk of maar deels zichtbaar. Soms vallen de driehoekjes helemaal buiten het muntplaatje en zijn dan niet zichtbaar.

Scheepjesguldens en onderdelen 1802, Holland, Enkhuizen. Geslagen voor Kaap de Goede Hoop, maar doorgestuurd naar Batavia na de eerste levering. Bij de tweede levering van deze serie bleven de halve en kwart guldens wel in Kaap de Goede Hoop. Scholten nrs. 488, 490, 492, 494 en 495. Lithografische afbeeldingen van munten door L.M. Huart (digitaal bewerkt, Boeree)

De speciale koperen duiten en halve duiten van 1802 zijn direct na het zilvergeld gemunt.¹⁰⁴ De duiten en halve duiten hebben ook het gekroonde generaliteitswapen met een leeuw, waarbij de staart naar buiten krult. Tegen de rand hebben de munten op de voor- en keerzijde weer naar binnen wijzende driehoekjes. De naar binnen wijzende driehoekjes, aan voor- en keerzijde, zijn ook nu weer vaak moeilijk of maar deels zichtbaar en lijken soms te ontbreken.¹⁰⁵ De randen zijn niet voorzien van een kabelrand. Het opschrift $5 - \frac{1}{16}$ G. betekende dat vijf van deze duiten gelijk waren aan $\frac{1}{16}$ gulden (en dat vijf halve duiten gelijk waren aan $\frac{1}{32}$ gulden). Muntmeester Slijper produceerde in 1802 voor De Heus 358.400 stuks hele en 156.800 stuks halve duiten van het nieuwe type **INDIÆ BATAV. :**. In totaal vertegenwoordigden deze koperen munten in de Republiek een waarde van f 2.730.

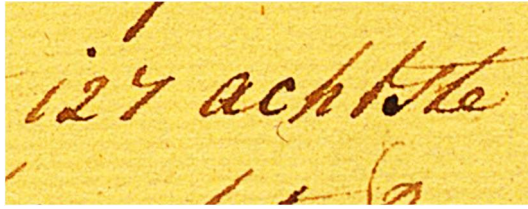
*Duit ($5 - \frac{1}{16}$ G.) en halve duit ($5 - \frac{1}{32}$ G.) 1802, Holland, Enkhuizen.
Geslagen voor Kaap de Goede Hoop, maar doorgestuurd naar Batavia.
Scholten 507 en 518. Lithografische afbeeldingen van munten
door L.M. Huart (digitaal bewerkt, Boeree)*

In een voordracht van het Departement van Financiën van 19 augustus 1802 was sprake van een tweede aanmunting van kwart, achtste en zestiende guldens ten bedrage van f 15.000. De laatste dag van aanmunting van het zilvergeld was 30 oktober 1802. Dit staat vermeld in de afrekening van de vijfde muntbus van 30 en 31 maart 1803: *in de Bussche zijn bevonden 129 Enkelde, 105 Halve, 120 quarte 127 achtste en 63 zestiende guldens, zijnde conform het Boek van den waardijn.* Zes weken na de laatste aanmunting overleed muntmeester Slijper.¹⁰⁶ In alle voorgaande artikelen over de scheepjesguldens werd uitgegaan van een foutief aantal achtste guldens. Dit werd telkens overgenomen uit de tekst van Spronk. In het handgeschreven deel van de muntbus *Openinge Examinatie en Bereekeninge* staat duidelijk '127 achtste' guldens geschreven en niet '124 achtste' guldens.

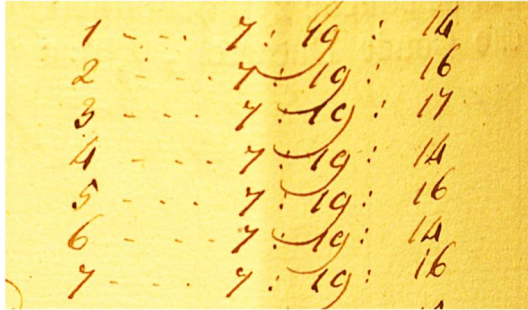
¹⁰⁴ Besier, 1886: 18

¹⁰⁵ Moquette, 1908: 192

¹⁰⁶ Spronk, 1973/1974: 160

Handgeschreven deel van de muntbus '127 achtste' (digitale uitsnede, Boeree)

Ander handgeschreven deel van dezelfde muntbus (digitale uitsnede, Boeree)

De laatste twee munten van de tweede levering zijn van een tweede emissie. Ze hebben een wat kleinere diameter en geen cirkel op de keerzijde. Bij de $\frac{1}{16}$ gulden van de eerste emissie was die daar al afwezig. Vanwege de iets kleinere uitvoering van de $\frac{1}{8}$ gulden staan daar nu ook geen dubbele punten meer in het omschrift, maar enkele punten. De uitvoering van het zeilschip van de $\frac{1}{16}$ gulden is iets anders en aan weerszijden van het jaartal zijn de haakjes weggelaten. De sierlijke krullen of arabesken zijn vervangen door op esdoornblaadjes lijkende versieringen. Tegen de rand zijn geen naar binnen gerichte driehoekjes op de voor- en keerzijden. Wel zijn de munten voorzien van kabelranden, al zijn die heel moeilijk te zien.

Onderdelen $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{16}$ van scheepjesguldens 1802, Holland, Enkhuizen. Geslagen voor Kaap de Goede Hoop en bij de tweede levering ook achtergebleven in Kaap de Goede Hoop. Scholten nr. 496 en 497. Lithografische afbeeldingen van munten van L.M. Huart (digitaal bewerkt, Boeree)

De muntbusopening

De Essayeur-generaal hield vanaf 1798 toezicht op de geldcirculatie voor de Staten-Generaal van de Bataafse Republiek. Ook de muntbuscontrole werd onder zijn toezicht uitgevoerd, waarbij de officieren van de munt, de muntmeester, waardijn en essayeur-particulier aanwezig waren.¹⁰⁷ Waardijn en essayeur Crans, van de Dordtse Munt, verving in Enkhuizen de pas overleden Essayeur-generaal Beekman. In de muntbus aanwezige muntstukken werden gecontroleerd op uiterlijke juistheid, kwaliteit, gewicht en edelmetaalgehalte. De onderzoeksresultaten werden vastgelegd in het proces-verbaal van de muntbusopening.¹⁰⁸ Bij de controle van de massa werd uitgegaan van de muntmeestersinstructie die aangaf hoeveel munten maximaal uit één mark metaallegering mochten worden geproduceerd. De massa werd bepaald van het aantal hele muntstukken dat in één mark paste. Daarna volgde een omrekening van het resterende deel totdat men juist een mark had. Bij het wegen werd een zgn, marksluiter gebruikt. Deze werkwijze was vereist omdat de instructie de toelaatbare afwijking per mark opgaf en niet per stuk.¹⁰⁹ Het wegen van één mark aan muntstukken werd tot op één aas nauwkeurig genoteerd, met een afrondingsfout van een halve aas naar beide kanten.¹¹⁰ Hierdoor ontstond een extra massatolerantie van een halve aas per mark, buiten de remedie.

Grote poreuze kroes of cupel, Museum De Waag te Deventer, onderdeel van inv.nr. 1980-0043 (Foto: Boeree)

¹⁰⁷ Onderzoeksgids Bestuur en administratie van de Bataafs-Franse tijd 1795-1813, 16 maart 2026

¹⁰⁸ Pol, 1986: 254

Na het wegen kwam de tijdrovende gehaltecontrole via de cupellatiemethode.¹¹¹ Een mogelijk kleine hoeveelheid goud dat zich eerder in de zilveren munten had bevonden bleef achter in het uitgegoten test metaal, na de cupellatie. Het totaalgehalte aan edel metaal werd bepaald. Van de veertien op metaal-samenstelling onderzochte scheepjesguldens en onderdelen in Teylers Museum is bij zes stuks (verspreid over alle denominaties) een minieme hoeveelheid goud aangetroffen van gemiddeld 0,07% goud.¹¹²

Na de analyse van de muntbus is het volgende genoteerd:

“Openinge Examinatie en Berekeninge

Van de Vyfde Muntbusse Van Wijlen den Burger H. Slyper, in leeven Muntmeester van 's Lands Munte te Enkhuysen, Verantwoord door den Burger P. Buyskes, aldaar toe door de weduwe van dan overleedene Muntmeester gequalificeerd, blijkens des Raads Resolutie van den 20^e December 1802 No. 15, van alle zodanige Goude en Zilveren werken, bij denzelve gedaan maaken zedert den 1^e Mei 1801 tot den 16^e December 1802 beide inclus, aangevangen den 30^e Maart daar aan volgende, gedaan door de Burgers Mrs. H.L. Wichers en P.L. van de Kastele, Raaden van Financien, als daar toe door Thesaurier Generaal & Raaden bij Resolutie van den 20^e December 1802 No. 15 gecommiteerd, mitsgaders den Waardyn en Essayeur van 's Lands Munte te Dordrecht D. Crans als bij Resolutie van den 17^e Maart 1803 No. 18 geadmitteerd, om in plaats van den Overleedene Essayeur Generaal J.P. Beekman by de opening deezer Muntbusse te fungeeren, ter verantwoording van Thade Pan als waardyn, de voorn: Weduwe van den overleedene Muntmeester H. Slyper en Dirk Mol als Essayeur Particulier van de voors Munte. En is deese berekening gemaakt in guldens tot 20 Stuivers ende in Stuivers tot 48 Mijten Vlaams.

Reekeninge van de Neederlandsene Enkelde Guldens, vervat by der Muntmeesteren Instructie van de Hoog. Mog. Heeren Staaten Generaal, der Vereenigde Neederlanden, volgens Resolutie van dato den 25 Mey 1694 en geordonneerd op 23 ⁶⁷/₃₃₁ Stukken in den Sneede in het Throische Mark Werks, en van 11 Penn. fyn Silvers in den Alloy, en van een Engels in den gewigte respective op ieder Mark Werks voor beide ten profyte van den Muntmeester in 't geheel.

Den voorn: Muntmeester heeft voor den Raad der Asiatische Bezittingen volgens autorisatie van 26 April 1802 M. en 10 Mei 1802 No. 9 gedaan verarbeiden en munten onder den voorn: Waardyn aan Enkelde, Halve, quarte, achtste en Zestiende guldens, zedert den 13 Juny 1802 tot den 30 October deszelven Jaars beide inclus, de quantiteit van 5265 Marken Werks, waar van in de Bussche zijn bevonden 129 Enkelde, 105 Halve, 120 quarte 127 achtste en 63 zestiende guldens, zijnde conform het Boek van den waardijn.

¹¹¹ Van Gelder, 1946: 25

¹¹² Vriendelijke mededeling Jan Pelsdonk, 9 december 2025. Aangezien goud toen 15 à 16 keer zo duur was als zilver, was 0,7‰ goud equivalent aan circa 11‰ of 3¼ grein zilver.

Van de voors: Buspenningen zijn gebruikt tot het maaken van den Essay 92 stukken, (de gedeeltens gerekend tot het geheel) genoomen voor 4 Marken. Deeze afgetrokken van de voors: 5265 Marken, resteed nog zuiver de quantiteit van 5261 Marken Werks, dewelke gereduceert ten fyne, naar advenant den volle voet van 11 penn. fyn Silvers, als in het hoofd van deezzen bedraagen de nombre van 4822 Marken 7 Penn. – grijnen fyn Silvers. Dezelfen gerekend ten gelde tot een Stuiver voor sleyschat of Heerlyk-recht, van ieder Mark fyn Silvers, komt te belooopen eene Somma van twee hondert een en veertig gulden, twee Stuivers agtentwintig Mijten Vlaams.

Van de voors: enkelde en gedeeltens van guldens zijn door den Essayeur Generaal opgetrokken 10 maal 23 stukken, (de gedeeltens gerekend naar advenant van den geheelen Enkelde Gulden) genoomen voor 10 marken de welke ter helfte verschaald zynde, hebben gewoogen als volgt;”

Tabel 1 – Handgeschreven staatje dat aangeeft hoe de 10 maal 23 stukken zijn verkregen

Enkelde Gulden					
	No.	Onc.	Eng.	Aasen	
Verschaald	1	7 :	17 :	22	
	2	7 :	17 :	16	
	3	7 :	17 :	30	
	4	7 :	17 :	30	
	5	7 :	17 :	28	
	6	7 :	17 :	24	Gesuppleerd met 9 stukken
Halve Gulden					
Verschaald	7	7 :	17 :	26	
	8	7 :	17 :	22	Zynde 13 Stuks over
Quart Gulden					
No. 10	9	7 :	17 :	22	Zynde 28 Stuks over
	Agtste Gulden				
92 Stukken genoo- men voor ½ #		4 :	1 :	4	Zynde 35 Stuks over
Zestiende Gulden					
60 Stukken genoo- men voor ½ #					
gesuppleerd met 62 agtste		4 :	2 :	–	Zynde 3 Stuks over

“Welke voorsz. 10 marken enkelde en gedeeltens van Guldens te saamen in gewigte hebben uitgebragt 9 marken 7 oncen 3 engelsen 0 asen, komt door den anderen gerekend, yder 23 stukken te wegen 7 oncen 18 engelsen 9 $\frac{3}{5}$ asen; en na advenant de 23 $\frac{67}{331}$ stukken, zoo veel in het volle mark werks gaan, weegt yder mark 7 oncen 19 engels 22 $\frac{1578}{613}$ asen, zynde *op het volle mark werks te schaars 9 $\frac{6035}{613}$ Aasen, dog also den Muntmeester is gepermitteerd te gebruiken 1 Engels of 32 Aasen voor remedie en hy daar binnen is gebleeven, tot zo verre dat hy nog 22 $\frac{1578}{613}$ Aasen over heeft, zo komt er hier ten zyner laste over het gewigt van deeze enkelde en gedeeltens van Guldens niets.*”

“Volgens aanschryvens en Reglement van dato den 24 December 1699 zynde vastgesteld dat tot verzekering van een behoorlyken en eenparigen alloy der Silvere Penningen, en om voor te koomen de abusive industrie in het blancheeren der zelve, waar door den alloy altoos verbeterd word, een zekere gereguleerde proportie, uit de massa der penningen, ten dien einde te smelten, zoude worden genoomen, zoo zyn van de voorsz. enkelde Guldens door den Essayeur Generaal in een nieuw kroesje te vuur gebragt 92 halve stukken dato

dito enkelde Guldens genomen voor 4 marken, en uit het kroesje, het Silver wel gesmolten zynde, al roerende met een klein Leepeltje uitgeschept, en gegooten een staaltje Silver: het zelve aan beide de eindens, en in het midden uitgeklopt zynde, heeft men daar van gedaan insnyden tweemaal 6 penn: voor 2 halve Essayen, en yder op een byzondere Coupelle met byzet van 5 engels loots laten afdryven door den vuure, zoo zyn de brootjes uit den Essayoven koomende, bevonden schoon en wel geconditioneert, mitsgaders – gelykwigtig, volgens dezelve met toestemminge van den Muntmeester en Essayeur particulier, en met byvoeginge der voorsz. Lootgryntjes by het gewigte, opgetrokken zynde, bevonden te houden 10 penn: 22 $\frac{3}{4}$ gryn zynde *conform het Reglement.*

Waar meede aan den alloy uit de kanten, zoo als die voormaals uit de geblancheerde platen plagt gepraeesteert te worden, om de boven geallegueerde reeden van verbetering der zelve, ook gehouden is voldaan te zyn. Somma van den enkelde Gulde. *f* 241:2:28

Aldus deeze Vyfde Muntbusse van H. Slyper

Geopend, Geexamineerd en bereekend, door de Raaden Mrs. H.L. Wichers en P.L. van de Kastele, als daar toe speciaal Gecommitteerd. Actune den 30 en 31^e Maart 1803.”

Getekend door de heren Van de Kastele en Wichers.

Bij de bovenstaande tekst, overgenomen uit een relevant deel van de *“Openinge Examinatie en Berekening”*, is de cursieve tekst handgeschreven en de overige tekst voorgedrukt.

Tijdens de laatste muntbusperiode van Slijper zijn scheepjesguldens en onderdelen, zilveren dukaten en gouden dukaten aangemunt. Daarnaast zijn er VOC-

duiten, duiten en halve duiten met **INDIÆ BATAV**: gemaakt die buiten de muntbus vielen. Bij de opening van de bus werden onder andere 544 scheepjesguldens en onderdelen gevonden. Zowel de scheepjesguldens en onderdelen als zilveren dukaten en gouden dukaten zijn onderzocht bij deze muntbusopening. De laatste muntbus, de vijfde muntbus van Slijper, werd geëxamineerd van 30 tot 31 maart 1803 maar de muntmeester was halverwege december 1802 al overleden. Zijn weduwe liet hem bij de muntbuscontrole vervangen door Buyskes. De som van de berekende sleischat was, bij het hoofdstuk scheepjesguldens en onderdelen, 241 gulden, 2 stuivers en 28 Vlaamse mijten.

Na het overlijden van Slijper werd muntmeester Verschuier aangesteld in Enkhuizen. Hij produceerde daar voor Indië nog duiten in 1803 en halve duiten in 1803 en 1804.¹¹³ Tegen de rand hebben deze munten op de voor- en keerzijde geen naar binnen gerichte driehoekjes. In 1804 werd de West-Friese Munt naar Hoorn verplaatst. Ook in Hoorn produceerde Verschuier vanaf 1 mei tot in 1809 voor Indië nog $5 - \frac{1}{16}$ G. duiten en $5 - \frac{1}{32}$ G. halve duiten. De West-Friese Munt sloot definitief in 1809, alleen de Munt in Utrecht bleef over. Na 1802 zijn er in de Bataafse Republiek geen munten meer geproduceerd voor Kaap de Goede Hoop.

Op basis van de gegevens van de muntbusopening zijn er in totaal 384.693 zilveren scheepjesguldens en onderdelen geslagen. Uit de gehaltetest blijkt dat de munten 912,3264 duizendsten zilver bevatten. De munten vielen dus binnen de wettelijke bepalingen.

Tabel 2 – Relevante gehalten bij de muntbusopening voor alle guldens en onderdelen (Schema: Boeree)

penning	grein	totaal grein	zilver	gehalte
12	0	288	fijn zilver	1.000‰
11	0	264	op vol gehalte werks	916 $\frac{2}{3}$ ‰
10	23	263		913 $\frac{7}{32}$ ‰
10	22 $\frac{3}{4}$	262,75	op uiterste remedie	912 $\frac{47}{144}$ (conform het reglement)

¹¹³ Scholten, 1951: 71

De uitgifte in Oost-Indië

De zilveren munten van het naar Indië doorgestuurde geld werden in april 1803 gangbaar verklaard in Batavia tegen 24 stuiver per gulden, maar in omloop gebracht na 27 september 1803 tegen 30 Indische stuiver.¹¹⁴ De onderdelen kregen niet allemaal een evenredige waarde. De halve gulden zou 15 stuiver waard zijn, de kwart gulden 8 stuiver, de achtste 4 stuiver en de zestiende gulden 2 stuiver.¹¹⁵ Het doorgestuurde geld bestond in totaal uit 57.670 hele, 39.600 halve, 36.000 kwart, 67.200 achtste en 38.400 zestiende scheepjesguldens. Ze waren verpakt in zeven kisten.¹¹⁶ Verder waren er nog zeven vaatjes met 358.400 hele duiten en 156.800 halve duiten van het **INDLÆ BATAV**: type.¹¹⁷

Er zijn in Enkhuizen ook munten geslagen die besteld waren voor Batavia. Ook deze munten zijn waarschijnlijk met dezelfde vloot meegenomen naar Indië.

De hele en halve **INDLÆ BATAV**: duiten zijn niet tegelijk met het zilvergeld in omloop gebracht, omdat in Indië de zilveren gulden een hogere koers had gekregen. De voor de Kaap bedoelde standpenning werd bij de aanmaak nog berekend op 160 duiten per gulden.¹¹⁸ In de Republiek gingen er acht duiten op een stuiver. Maar de waarde aanduiding op de duiten zegt: vijf duiten = $\frac{1}{16}$ gulden = $\frac{1}{4}$ stuiver. Hieruit volgt dat vier duiten een stuiver is en 80 duiten een gulden. Volgens Indische berekening gingen er vier duiten op een stuiver, maar omdat de koers van de gulden verhoogd was ging dit niet meer op. De duiten met de waarde aanduiding **5 – $\frac{1}{16}$ G.**, waren op een verdeling berekend die niet in Indië kon worden gevolgd, omdat de $\frac{1}{16}$ scheepjesguldens eerst tegen anderhalve stuiver Indisch (= zes duiten) en later tegen twee stuiver Indisch (= acht duiten) in omloop zijn gebracht.¹¹⁹ Deze duiten zijn pas op 5 juli 1804 gangbaar verklaard.¹²⁰

De uitgifte in het Kaapgebied

Na de tweede Britse verovering van de Kaap werd de muntvoorraad (onderdelen van scheepjesguldens), die zich in Kasteel de Goede Hoop bevond, door de Britse generaal-majoor Baird in 1806 alsnog in omloop gebracht, dit om het tekort aan geld in de Kaap op te vangen.¹²¹ De specifiek voor Kaap de Goede Hoop gemaakte onderdelen van de scheepjesguldens circuleerden zo toch in het Kaapgebied. De munten die daar in roulatie zijn gebracht zijn niet allemaal gelijk aan de, naar Batavia doorgestuurde, eerste levering. Bij de tweede leve-

¹¹⁴ Van der Kemp, 1915: 369

¹¹⁵ Van der Chijs, 1895: 694

¹¹⁶ Vinkenborg, 1959: 31

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ Van der Kemp, 1915: 274

¹¹⁹ De Man, 1908: 358

¹²⁰ Van der Kemp, 1915: 275

¹²¹ Engelbrecht, 1987: 26

ring is een deel van de munten zoals beschreven, opvallend anders. De $\frac{1}{2}$ gulden en de $\frac{1}{4}$ gulden bleven zoals in de eerste levering, maar de $\frac{1}{8}$ gulden en $\frac{1}{16}$ gulden zijn gewijzigd.

Stempelvarianten

Van alle munten zijn meerdere stempelvarianten bekend. Hierover is geschreven door Moquette¹²² en Leyten¹²³. En oppervlakkig ook door Scholten in het boek *De Munten van de Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee*. In het *Muntboek* van Verkade staan de scheepjesguldens en onderdelen vermeld. Hij gaat ervan uit dat, net als de $\frac{1}{16}$ gulden, alle andere denominaties ook voorkomen zonder de cirkel op de keerzijde.¹²⁴ Hij beeldt dit evenwel niet af op plaat 202. In hun boek *De munten van Nederlandsch Indië* nemen Netscher & Van der Chijs dit over bij *Opmerkingen*.¹²⁵ Duidelijk is dat deze munten toen nooit in Batavia gevonden zijn. Netscher en Van der Chijs maken ook geen melding van de aangepaste $\frac{1}{8}$ gulden en $\frac{1}{16}$ gulden. Dit onderstreept nog eens extra dat de tweede emissie, van de $\frac{1}{8}$ gulden en $\frac{1}{16}$ gulden, alleen gerouleerd heeft in het Kaapgebied. Besier vermeldt wel een $\frac{1}{16}$ gulden zonder “kabelrand” (doorlopende tros) op de voorzijde, maar heeft het niet over de oorsprong in zijn catalogus.¹²⁶ Ook Stephanik heeft wel melding gemaakt van de aangepaste munten in zijn *Catalogus*.¹²⁷ Hij wist waarschijnlijk niet dat de munten voor Kaap de Goede Hoop bedoeld waren, want hij schrijft: “De in 1800 opgerichte Raad der Aziatische Bezittingen zond in 1802 een nieuwen zilveren standpenning uit het moederland naar Indië, namelijk den scheepjes-gulden met zijne onderdelen”. Ook de *NVMH-muntalmanak* brengt de munten onder bij Nederlands-Indië in plaats van Kaap de Goede Hoop.¹²⁸ Kaap de Goede Hoop komt nog niet voor in de *NVMH-muntalmanak*. Zelfs in de nieuwe *Catalogus van de Munten van de Nederlandse Gebieden Overzee* van Passon staan alle munten tussen de munten voor Batavia. Wel vermeldt hij dat de $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{16}$ gulden, zonder binnencirkel en van kleiner formaat, in omloop kwamen op de Kaap.¹²⁹ Hij gaat hier nog uit van alleen deze munten. Beter zou zijn de munten onder te brengen in een eigen hoofdstuk onder de titel ‘Kaap de Goede Hoop’ en dan te verwijzen welke munten (deels) zijn doorgestuurd naar Batavia. Of in de catalogus de munten opsplitsen in doorgestuurde en achtergebleven munten, maar bij alle munten vermelden dat ze bedoeld waren voor Kaap de Goede Hoop. De doorgestuurde munten blijven dan staan bij Batavia.

¹²² Moquette, 1908: 186

¹²³ Leyten, 1978: 10

¹²⁴ Verkade, 1848: 205

¹²⁵ Netscher & Van der Chijs, 1863: 106

¹²⁶ Besier, 1886: 53

¹²⁷ Stephanik, 1897: 410

¹²⁸ Peters, Scheper & Schulman, 2025: 336

¹²⁹ Passon, 2022: 44

Er zijn nog overgangsvarianten bekend van de $\frac{1}{8}$ gulden, op een groter muntplaatje, waarbij de cirkel in de vorm van een doorlopende tros aan de keerzijde mist.¹³⁰ Op een kleiner muntplaatje van de $\frac{1}{8}$ gulden staan dubbele punten in plaats van enkele punten.¹³¹ Verder zijn er diverse gouden en loden afslagen bekend van zilveren munten.¹³² Van de hele duit uit deze serie (5 - $\frac{1}{16}$ G.) zijn twee verschillende varianten zilveren afslagen bekend.

Aantal geslagen munten

De munten die aangekomen zijn in Batavia werden geteld. De tweede levering voor Kaap de Goede Hoop werd eveneens geteld en na het openen van de muntbus werd de inhoud geteld. Door deze gegevens in te vullen in een Excel-werkblad is de productieomvang uit te rekenen, zie *Tabel 3* hieronder. Duidelijk is te zien dat het zilvergeld samen met het kopergeld precies de bestelde f 100.000 is. Daarna was er sprake van een tweede verscheping van f 15.000; men ontving op de Kaap f 14.976. Grofweg is voor 2.600 mark werks aan hele guldens, 1.000 aan halve guldens, 900 aan kwart guldens, 450 aan achtste guldens en voor 300 mark werks aan zestiende guldens geslagen. Bij deze bijzondere serie ging per 20 mark werks één munt in de muntbus bij de productie van guldens. Het voorschrift was dat voor iedere 20 mark werks, of gedeelte daarvan dat werd afgeleverd aan guldens of halve guldens, één exemplaar in de muntbus werd gedeponeerd voor latere controle.¹³³ Uit de berekening blijkt dat men zich hierbij slechts deels aan het voorschrift heeft gehouden. Uit de berekening blijkt dat per 10 mark werks één munt in de muntbus ging bij de productie van $\frac{1}{2}$ guldens. Per 7,5 mark werks ging één munt in de muntbus bij de productie van $\frac{1}{4}$ guldens. En er ging per 3,75 mark werks één munt in de muntbus bij de productie van $\frac{1}{8}$ guldens. Als laatste blijkt uit de berekening dat per 5 mark werks één munt in de muntbus ging bij de productie van $\frac{1}{16}$ guldens. Omdat deze vreemde serie munten nooit eerder was geproduceerd, zal hiervoor ook geen speciaal voorschrift hebben bestaan voor het deponeren in de muntbus. Alleen bij de hele guldens heeft men zich gehouden aan het voorschrift. Zie ook *Aantekeningen van een essayeur* van H.J. van der Wiel.¹³⁴

Omdat de nummering van Scholten duidelijk is, heb ik deze aangehouden in de onderstaande tabel. In *Tabel 3* geeft de kolom '(bus)' het aantal buspenningen uit berekeningen aan. (Het aantal mark werks dat vermunt is, gedeeld door het aantal penningen dat aangehouden werd bij het deponeren in de muntbus per mark werks. Voor de hele gulden was de norm dat één gulden per 20 mark werks in de bus ging. Bij de $\frac{1}{16}$ gulden werd bijvoorbeeld één munt per 5 mark werks in de muntbus geworpen, zoals eerder aangegeven.) De uitkomsten van deze

¹³⁰ Munthandel G. Henzen ID nr. 43303

¹³¹ Zie o.a. kavel 893, veiling 358 (2019) van Schulman B.V.

¹³² Zie o.a. kavel 864 en 896, veiling 358 (2019) van Schulman B.V.

¹³³ Van der Wiel, 1976: 72

¹³⁴ *Ibid.*

berekeningen moeten gelijk of minder zijn dan het aantal aangetroffen muntbuspenningen. De productie vond namelijk plaats in partijen die soms groter waren dan een heel veelvoud van de norm. Ook over delen van deze norm moest een munt in de bus gedaan worden. Wanneer bijvoorbeeld voor 30 mark werks aan hele guldens werd geslagen, dan moesten dus twee penningen in de bus.¹³⁵ Maar ook bij een partij van 40 mark werks, gingen er twee in de bus. Als de aanmunting in partijen ging, werd bij elke partij opnieuw begonnen met het werpen van buspenningen. Zo geven de buspenningen niet altijd het aantal mark werks aan. Bij meerdere partijen lijkt het dan alsof er veel meer munten geproduceerd zijn.

Tabel 3 - Schema naar aanleiding van tellingen en gegevens uit de muntbusopening (Schema: Boeree)

C. Scholten nr.	munt	gulden	buspenningen	(bus)	Mark werks	Berekening in gulden	Geslagen munten
488	1 gulden	1	129	127,6	2.552,6	59.421	59.421
490	½ gulden	0,5	105	103,7	1.037,3	24.152 ½	48.305
492	¼ gulden	0,25	120	119,4	895,1	20.850	83.400
494 & 496	⅛ gulden	0,125	127	125,7	471,3	10.668	85.344
495 & 497	⅙ gulden	0,0625	63	61,7	308,7	6.763 ⅙	108.223
Totaal zilver bedoeld voor Kaap de Goede Hoop					5.265,0	121.855 ⅙	384.693
488	1 gulden	1	125	123,9		57.670	57.670
490	½ gulden	0,5	86	85,0		19.800	39.600
492	¼ gulden	0,25	52	51,5		9.000	36.000
494	⅛ gulden	0,125	100	99,0		8.400	67.200
495	⅙ gulden	0,0625	22	21,9		2.400	38.400
507	duit 5-⅙	0,00625				2.240	358.400
518	½ duit 5-⅓	0,003125				490	156.800
Eerste levering voor de Kaap, maar uiteindelijk door- gestuurd naar Batavia						100.000	754.070

¹³⁵ Scheffers, 2013: 99

488	1 gulden	1	–	–	–	–
490	$\frac{1}{2}$ gulden	0,5	19	18,5	4.300	8.600
492	$\frac{1}{4}$ gulden	0,25	30	30,0	5.240	20.960
496	$\frac{1}{8}$ gulden	0,125	13	12,7	1.076	8.608
497	$\frac{1}{16}$ gulden	0,0625	41	39,8	4.360	69.760

Tweede levering voor de Kaap, later daar in omloop gebracht door de Britten					14.976	107.928
---	--	--	--	--	--------	---------

488	1 gulden	1	4	3,8	1.751	1.751
490	$\frac{1}{2}$ gulden	0,5			52 $\frac{1}{2}$	105
492	$\frac{1}{4}$ gulden	0,25	38	37,8	6.610	26.440
496	$\frac{1}{8}$ gulden	0,125	14	14,0	1.192	9.536
497	$\frac{1}{16}$ gulden	0,0625			3 $\frac{15}{16}$	63

Het restant bij de Munt, niet in omloop gebracht, inclusief de muntbuspenningen					9.609 $\frac{7}{16}$	37.895
---	--	--	--	--	----------------------	--------

Legenda: In *Tabel 3* zijn de groene blokken tellingen en gegevens uit de muntbusopening. De oranje blokken zijn berekeningen. De blauwe blokken staan voor zilvergeld en het gele blok staat voor kopergeld.

In de papieren die ingevuld zijn bij de muntbusopening staat vermeld dat 5.265 mark werks is gebruikt. Besier kwam bij zijn berekening uit op een totaal van f 122.180 aan (scheepjes)guldens. Omdat het proces-verbaal van de opening van deze muntbus in het archief van 's Rijksmunt ontbrak, zijn de cijfers die hij gebruikte ontleend aan een niet-officiële tabel. In deze tabel staan de mark werks vermeld zonder de jaren waarin ze verwerkt werden.¹³⁶ Ondanks dat er maar geringe aantallen munten geslagen zijn van alle denominaties scheepjesguldens, komen de munten nog regelmatig voor. Besier zat er niet ver naast. Hij ging uit van de volle voet zonder remedie. Dat geeft theoretisch f 122.160 (afgerond). Bij uiterste remedie zou dit theoretisch f 122.929 zijn. In de praktijk bleek dat wanneer iedere denominatie wordt omgerekend naar een gulden-equivalent, dus twee stuks $\frac{1}{2}$ guldens, vier stuks $\frac{1}{4}$ guldens, etc. dat het gewicht per gulden-equivalent bijna steeds verder toeneemt (zie tabel 4). Hierdoor is het de muntmeester niet gelukt het bedrag te bereiken dat op volle voet mogelijk moest zijn.

¹³⁶ Besier, 1890: 39

Tabel 4 – Bij de muntbusopening gevonden gewichten per denominatie in gram voor guldens en onderdelen na omrekening naar één gulden-equivalent en het aantal te bereiken gulden-equivalenten per mark werks (Schema: Boeree)

Alle onderdelen van de gulden hebben, na omrekening naar een gulden-equivalent, per gulden een andere massa

<i>gulden</i>	1 stuk	gulden in gram	10,55093	23,27870	stuks per mark werks
$\frac{1}{2}$ gulden	2 stuks	gulden in gram	10,54884	23,28331	stuks per mark werks
$\frac{1}{4}$ gulden	4 stuks	gulden in gram	10,54466	23,29254	stuks per mark werks
$\frac{1}{8}$ gulden	8 stuks	gulden in gram	10,84976	22,63754	stuks per mark werks
$\frac{1}{16}$ gulden	16 stuks	gulden in gram	11,20863	21,91275	stuks per mark werks

De 5.265 mark werks heeft $f\ 121.855\frac{7}{16}$ opgeleverd, afgerond $f\ 121.855$. De berekeningen zijn gebaseerd op de gegevens die gevonden zijn bij de muntbusopening in 1803. De gulden op uiterste remedie zou 10,53967 gram wegen, maar uit de berekening van de hele serie blijkt een gulden-equivalent gemiddeld 10,58562 gram te wegen. Mogelijk heeft men dit niet doorgehad tijdens de productie.

Omdat weinig $\frac{1}{4}$ guldens, zeer weinig $\frac{1}{8}$ guldens en uitermate weinig $\frac{1}{16}$ guldens in de bus zijn geworpen, kon het oplopend gewicht van de munten bij de muntbusopening moeilijk bepaald worden. Van de $\frac{1}{16}$ guldens waren er duidelijk te weinig om daar iets mee te doen. Deze waren ook, buiten de muntbus, niet meer aanwezig bij de Munt. Hiervoor werden $\frac{1}{8}$ guldens genomen die nog wel aanwezig waren bij de Munt. Deze werden bijgevoegd om het tekort aan $\frac{1}{16}$ guldens op te vangen om zo aan 10 mark werks te komen voor de berekening van het gewicht. Ook moesten negen hele guldens, die nog aanwezig waren bij de Munt, bijgevoegd worden. Het essay is daarom uit zijn verband getrokken. Hebben de $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{16}$ guldens wel het juiste gehalte? Tijdens de muntbusopening heeft de essayeur een gehalte vastgesteld van 912,3264 duizendste zilver (in feite inclusief een kleine hoeveelheid goud dat niet werd gevaloriseerd) dat die voor de hele serie scheepjesguldens en onderdelen gold.

Totaal geslagen voor Kaap de Goede Hoop

Bedragen worden uitgedrukt in guldens en onderdelen daarvan, weergegeven in breuken.

Het departement van Financiën in de Republiek bestelde 21 april 1802 voor f 20.000 aan VOC-duiten in Enkhuizen die direct nodig waren voor Kaap de Goede Hoop. In de Republiek gingen 160 duiten in een gulden. Dat zijn dus $20.000 \times 160 = 3.200.000$ stuks duiten. Dit zou in Indië op dat moment een waarde vertegenwoordigen van f 40.000. Ze werden verpakt in 2.000 zakken.¹³⁷

Het Departement van Financiën heeft overleg gehad met de muntmeester over een totale aanmunting van f 400.000, waarvan f 120.000 voor Kaap de Goede Hoop.¹³⁸ De f 20.000 aan VOC-duiten met de eerste levering scheepjesguldens en onderdelen en bijbehorende duiten en $\frac{1}{2}$ duiten van f 100.000 is precies de f 120.000 die het Departement van Financiën verlangde. De vaatjes met het kopergeld, de duiten en $\frac{1}{2}$ duiten, die deel uitmaakten van de eerste f 100.000, vertegenwoordigden in de Republiek een bedrag van f 2.730. Daarna was er nog sprake van een tweede zending met onderdelen van de scheepjesguldens van f 15.000. Men ontving toen een kist met f 14.976.

Aan zilvergeld werd voor Kaap de Goede Hoop in totaal voor f 121.855 $\frac{7}{16}$ geslagen. Door toevoeging van f 2.730 aan kopergeld komt het totaal dat is aangemunt op f 124.585 $\frac{7}{16}$. Als we daar ook de speciaal voor Kaap de Goede Hoop geslagen VOC-duiten uit Enkhuizen van 1802 bij doen, wordt dat f 144.585 $\frac{7}{16}$. Hier moeten we dan wel nog de 544 stukken aftrekken die in de muntbus zijn geworpen; de waarde hiervan was f 230 $\frac{15}{16}$. Dan houden we f 144.354 $\frac{1}{2}$ over. Voor de gehaltetest is f 230 gebruikt, deels met behulp van muntstukken die nog bij de Munt aanwezig waren. Zie hiervoor *Tabel 1* met het staatje dat aangeeft hoe de 10 maal 23 gulden stukken of het equivalent daarvan zijn verkregen en *Tabel 7* met het uitgewerkte schema daarvan.

¹³⁷ Uitenbroek, 2024: 7

¹³⁸ Spronk, 1973/1974: 159

Tabel 5 – Het aantal geproduceerde zilveren munten, inclusief de muntbuspenningen en de koperen munten bedoeld voor Kaap de Goede Hoop (Schema: Boeree)

<i>Munttype</i>	<i>Scholten 1951</i>	<i>Verkade 1848 (plaatnummer)</i>	<i>Netscher & Van der Chijs 1863</i>	<i>Moquette 1908</i>	<i>Passon 2022</i>	<i>Metaal</i>	<i>Zilvergehalte in duizendsten</i>	<i>Massa in gram</i>	<i>Diameter in millimeter</i>	<i>Geslagen stuks</i>
<i>gulden</i>	488	202.1	32	222	21.1	Ag	912,326	10,55093	32,5	59.421
<i>½ gulden</i>	490	202.2	33		21.2	Ag	912,326	5,274420	28,0	48.305
<i>¼ gulden</i>	492	202.3	34		21.3	Ag	912,326	2,636165	22,3	83.400
<i>⅛ gulden</i>	494	202.4	35	225	21.4	Ag	912,326	1,356220	20,4	67.200
<i>1/16 gulden</i>	495	202.5	36	223	21.7	Ag	912,326	0,700539	17,1	38.400
<i>⅛ gulden</i>	496			226	21.5	Ag	912,326	1,356220	19,0	18.144
<i>1/16 gulden</i>	497			224	21.8	Ag	912,326	0,700539	15,9	69.823
<i>VOC-duit</i>	498			227	22.1	Cu		3,100000	23,0	3.200.000
<i>duit</i>	507	202.6	39	228	22.4	Cu		3,100000	22,2	358.400
<i>½ duit</i>	518	202.7	43	229	22.7	Cu		1,550000	18,7	156.800

Conclusie

Ik vroeg mij af welke muntsoorten er in Enkhuizen geslagen zijn voor Kaap de Goede Hoop ten tijde van de Bataafse Republiek.

Er zijn VOC-duiten, scheepjesguldens, halve scheepjesguldens, kwart scheepjesguldens, achtste scheepjesguldens, zestiende scheepjesguldens, hele duiten (5 - $\frac{1}{16}$ G.) en halve duiten (5 - $\frac{1}{32}$ G.) geslagen. Al deze munten zijn geslagen in 1802.

De tweede vraag was of het mogelijk zou zijn de slagaantallen te achterhalen.

De slagaantallen van alle muntsoorten zijn uitgerekend.

De munten oorspronkelijk speciaal geslagen voor Kaap de Goede Hoop, maar deels doorgestuurd naar Batavia (Afbeelding Boeree)

Dankwoord

Ik dank mijn vrouw Carmen de Gama en goede vriendin Jacqueline Spaan voor het meermaals lezen van de tekst. Ik dank het Westfries Museum in Hoorn voor het mogen verplaatsen, opmeten en fotograferen van een toen in bruikleen zijnde geldkist van de voormalige Enkhuizer Munt uit de Gemeentelijke collectie Enkhuizen. Ik dank Stichting de Westerkerk in Enkhuizen voor het mogen verplaatsen, opmeten en fotograferen van nog zo'n geldkist van de voormalige Enkhuizer Munt.

Biografische noot

Emile A. BOEREE (1965) werkt als eerste stuurman bij BigLift (onderdeel van Spliethoff Group), een zwaartransportrederij met het hoofdkantoor in Amsterdam. Hobbymatig gaat zijn interesse uit naar de numismatiek.

Behandelend redacteur: Toon OPDAM

Literatuurlijst

- Akveld, L., E.M. Jacobs & M. de Bruijn (2002) *De kleurrijke wereld van de VOC* (Bussum)
- Beek, B. van (1985) VOC Numismatiek *DB* 9, 149-157
- Beek, M. van der (2011) De Amsterdamse dukaten van 1673 *DB* 35, 5-11
- Besier, L.W.A. (1886) *Catalogus der Gouden, Zilveren en Koperen speciën van Europeeschen oorsprong voor Nederlandsch Indië geslagen* Munt-Kabinet van 's Rijks Munt (Utrecht)

- Besier, L.W.A. (1890) *De muntmeesters en hun muntslag 1574-1813* (Utrecht)
- Bucknill, J.A.S. (1931) *The Coins of the Dutch East Indies: An Introduction to the Study of the Series* (Londen: Spink & Son)
- Chijs, J.A. van der (1895) *Nederlandsch Indisch Plakaatboek, dertiende deel 1800-1803* (Batavia – Den Haag)
- Dillen, J.G. van (1925) *Bronnen tot de geschiedenis der wisselbanken (Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam)* (Den Haag)
- Engelbrecht, C.L. (1987) *Geld in Suid-Afrika* (Kaapstad)
- Gaastra, F.S. (2009) *Geschiedenis van de VOC* (Zutphen)
- Gelder, H.E. van (1946) De muntbus, Het toezicht op de muntvervaardiging in de tweede helft van de 17e eeuw *JMP* 33-34, 8-33
- Kemp, P.H. van der (1915) *Episodes uit de geschiedenis der aanmunting ten behoeve van Oost-Indië in 1802-1817* Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel 70, aflevering 2 (Den Haag)
- Koene, B. (2013) *Schijngestalten, De levens van diplomaat en rokkenjager Gerard Brantsen (1735-1809)* (Hilversum)
- Leyten, J. (1978) De Scheepjesgulden van 1802 en haar onderdelen *DB* 2, 10-12
- Lingen, J. (1985) De muntslag van de Hollanders langs de kust van India *DB* 9, 83-93
- Loon, G. van (1732) *Hedendaagsche Penningkunde* (Den Haag)
- Man, M.G.A. de (1908) De munten van Nederlandsch-Indië door J.P. Moquette *Tijdschrift van het KNGMP* 16, 81-86
- Molhuysen, P.C. (1918) *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* P.C. Molhuysen & P.J. Blok (red.) Deel 4
- Moquette, J.P. (1908) De Munten van Nederlandsch-Indië *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* (Batavia – Den Haag)
- Netscher, E. & J.A. van der Chijs (1863) *De munten van Nederlandsch Indië* (Batavia)
- Pannekeet, C.G.J. (2009) *Catalogus Westfriesse munten* (Slootdorp)
- Passon, T. (2011) De Scheepjesgulden 1802 en haar onderdelen *Muntkoerier* 7/8
- Passon, T. (2022) *Catalogus van de munten van de Nederlandse gebieden overzee vanaf 1601 tot heden* (Apeldoorn)
- Peters, T., J. Scheper & Y. Schulman (red.) (2025) *NVMH-muntalmanak 2026* (IJsselstein)
- Pol, A. (1985) Tot gerieff van India. Geldexport door de VOC en de muntproductie in Nederland, 1720-1740 *JMP* 72, 65-195
- Pol, A. (1986) Leicesters muntplakkaat. Het muntwezen in de Nederlanden rond 1586 *DB* 10, 245-258
- Pol, A. (1989) *Schepen met geld. De handelsmunten van de Verenigde Oostindische Compagnie 1602-1799* (Den Haag)
- Postma, J. (2017) *Alexander Gogel (1765-1821). Grondlegger van de Nederlandse Staat* (Hilversum)
- Purmer, D. (1995) Oord, duit of halve duit. Numismatische vergissingen met betrekking tot kopergeld in de Verenigde Nederlanden *DB* 19, 342-346

- Purmer, D. (1998) Enkele beschouwingen over een partij VOC-duiten *DB* 22, 166-172
- Scheffers, A.A.J. (2013) *Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw* (Dordrecht)
- Schimmel, W.F. (1882) *Geschiedkundig overzicht van het muntwezen in Nederland* (Amsterdam)
- Scholten, C. (1951) *De munten van de Nederlandsche Gebiedsdeelen Overzee 1601-1948* (Amsterdam)
- Schulman, J. (1975) *Handboek van De Nederlandse Munten van 1795 tot 1975* (Amsterdam)
- Soudijn, K. (2009) Werken met ponsen. Lessen uit een workshop *DB* 33, 236-238
- Sprong, J.E.W. (1973/1974) De Scheepjesgulden van 1802 en zijn onderdelen *JMP* 60/61, 158-162
- Stephanik, J.W. (1897) *Catalogus van de Muntverzameling, bevattende tevens een overzicht van het muntwezen aller tijden en landen* (Amsterdam)
- Stuurman, J.G. (2007) De Munt van de Ommelanden op reis (1579-1591) II *DB* 31, 225-237
- Uitenbroek, K. (2024) Een uitstapje naar de scheepjesgulden 1802 *DB* 48, 5-9
- Verbist, L. (2010) De scheepjesgulden 1802, de eerste munt van Zuid-Afrika *De Muntklapper* 67, 1-6
- Verkade, P. (1848) *Muntboek, bevattende de namen en afbeeldingen van munten, geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandsche provinciën, sedert den vrede van Gent tot op onze tijd* (Schiedam)
- Vinkenborg, J. (1959) Uit de muntgeschiedenis van Nederlands-Indië 1 *De Geuzenpenning* 9-1, 30-31
- Wiel, H.J. van der (1976) Aantekeningen van een essayeur *De Geuzenpenning* 26-1, 72-73
- Wiese, W.F.G. (1974) *De Westfriese Munt* (Hoorn)

Archief

Nationaal Archief, Archief van de essayeur-generaal van 's Rijks Munt (toegangsnr. 2.01.33), 1795-1813 Hoofdarchief 3 1803 januari - 1803 december 31, 1 bundel

Internetbronnen

- Wikipedia <https://nl.wikipedia.org/wiki/Slag-om-Muizenberg> 22/02/2022
- Wikipedia <https://en.wikipedia.org/wiki/Invasion-of-the-Cape-Colony> 22/02/2022
- Encyclopedie van munten en papiergeld <https://wiki.muntenenpapiergeld.nl/index.php?title=Cupel> 25/02/2024
- Henzen, G. *Munten – Nederlandse Overzeese gebiedsdelen – Nederlands Oost-Indië – Muntslag na 1799 – Munthandel* G. Henzen 16/03/2025
- Pannekeet, C.G.J. <http://www.uiten.nl/vocwestfriesland.html> 16-03-2025
- Ruijter, A. (2015) <http://www.een-linieschip-in-dienst-van-twee-republieken-a.-ruijter-1086472-0.pdf> 18-03-2025
- Onderzoeksgids Bestuur en administratie van de Bataafs-Franse tijd 1795-1813 <https://resources.huysens.knaw.nl/bataafsfransetijd/Instellingen/476> 16-03-2026

Bijlagen*Tabel 6 – Massa van Hollandse Trooise pond en onderverdelingen in gram*

1 Hollands Trooise pond =	2 mark =	16 ons =	320 engels =	10.240 aas =	492,167720960 g
	1 mark =	8 ons =	160 engels =	5.120 aas =	246,083860480 g
		1 ons =	20 engels =	640 aas =	30,760482560 g
			1 engels =	32 aas =	1,538024128 g
				1 aas =	0,048063254 g

*Tabel 7 – Uitgewerkt schema zoals in het handgeschreven staatje (tabel 1), maar met omzetting naar gram per gulden (Schema: Boeree)***BEPALING VAN HET GEWICHT**

Lotnr.	Aantal munten	Waarde	Massa in mark ons engels aas	Massa in kg	Gram per gulden
1 mark in stukken van 1 gulden					
1	23	23	- 7 17 22		
2	23	23	- 7 17 16		
3	23	23	- 7 17 30		
4	23	23	- 7 17 30		
5	23	23	- 7 17 28		
6	23	23	- 7 17 24		
totaal	138	138	5 7 6 22	1,45603	10,55093
waarvan 129 stuks uit de muntbus en 9 uit beschikbaar restant					
1 mark in stukken van ½ gulden					
7	46	23	- 7 17 26		
8	46	23	- 7 17 22		
totaal	92	46	1 7 15 16	0,48525	10,54884
alle uit muntbus met 13 stuks over					
1 mark in stukken van ¼ gulden					
9	92	23	- 7 17 22	0,24253	10,54466
alle uit muntbus met 28 stuks over					

Bataafse muntslag voor Kaap de Goede Hoop

$\frac{1}{2}$ mark in stukken van $\frac{1}{8}$ gulden					
10	92	11 $\frac{1}{2}$	- 4 1 4	0,12477	10,84976
alle uit muntbus met 35 stuks over					

62 stukken van $\frac{1}{8}$ gulden + 60 stukken van $\frac{1}{16}$ gulden ¹³⁹					
62 @ $\frac{1}{8}$ + 60 @ $\frac{1}{16}$	11 $\frac{1}{2}$	- 4 2 -	0,12612	11,20863	
62 @ $\frac{1}{8}$ @ 10,84976	7 $\frac{3}{4}$	- 4 1 4 × 62/96	0,08408	10,84976	
60 @ $\frac{1}{16}$	3 $\frac{3}{4}$		0,04204		
alle uit muntbus					

¹³⁹ Om $\frac{1}{2}$ mark te bekomen in munten van $\frac{1}{16}$ gulden waren 184 stuks nodig, maar de muntbus bevatte slechts 63 stuks; daarvan werden er 60 gebruikt voor de weging, en in de plaats van de ontbrekende 124 stuks werden daar 62 stuks van $\frac{1}{8}$ gulden aan toegevoegd.